

Received 23 April 2024

Accepted 21 May 2024

Published November 2024

DOI: 10.1344/DIALECTOLOGIA2024.2024C.6

EL “FÉMININ PÉJORATIF” I LA SEVA INCIDÈNCIA EN LA LLENGUA CATALANA

Maria-Pilar PEREA *

Universitat de Barcelona

mpilar.perea@ub.edu

ORCID: 0000-0001-5846-0593

Resume

El 1935, a les pàgines del *Bolletí del diccionari de la llengua catalana* (BDLC), basant-se en el concepte de “femení pejoratiu” que proposa Jacques Byck a l'article “Le féminin péjoratif. Exemples roumains”, publicat l'any 1933 a la revista romanesa *Bulletin Linguistique*, Francesc de B. Moll l'extrapola al català a partir de diversos exemples il·lustratius. L'objectiu d'aquest treball és, a més de definir la designació de “femení pejoratiu”, descriure una sèrie de paraules, procedents del *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), que s'ajusten a aquesta denominació. Complementàriament, s'ofereix una llista de termes despectius acabats en el sufix augmentatiu -ot, que es formen a partir de bases femenines, i se n'observa la rendibilitat.

Paraules clau: femení pejoratiu, derivació, sufixació, dialectologia

THE “FEMININE PEJORATIVE” AND ITS INCIDENCE IN THE CATALAN LANGUAGE

Abstract

In 1935, in the pages of the *Bolletí del diccionari de la llengua catalana* (BDLC), based on the concept of “feminine pejorative” proposed by Jacques Byck in the article “Le féminin péjoratif. Roumains exemples”, published in 1933 in the Romanian journal *Bulletin Linguistique*, Francesc de

* Departament de Filologia Catalana i Lingüística General. Universitat de Barcelona. Gran Via de les Corts Catalanes, 585, 08007 Barcelona.

© Author(s)

B. Moll extrapolated it to Catalan based on several examples. The objective of this study is, in addition to defining the term “feminine pejorative”, to describe a series of words, from the *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), that fit this term. Complementarily, a list of pejorative terms ending in the augmentative suffix -ot, which are formed from a feminine base, is offered, and its productivity is observed.

Keywords: pejorative feminine, derivation, suffixation, dialectology

EL “FÉMININ PÉJORATIF” Y SU INCIDENCIA EN LA LENGUA CATALANA

Resumen

En 1935, en las páginas del *Bolletí del diccionari de la llengua catalana* (BDLC), basándose en el concepto de “femenino peyorativo” propuesto por Jacques Byck en el artículo “Le féminin péjoratif. Exemples roumains”, publicado el año 1933 en la revista rumana *Bulletin Linguistique*, Francesc de B. Moll lo extrapola al catalán a partir de diversos ejemplos ilustrativos. El objetivo de este trabajo es, además de definir la designación de “femenino peyorativo”, describir una serie de palabras, procedentes del *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), que se ajustan a esta denominación. Complementariamente, se ofrece una llista de términos despectivos acabados en el sufijo aumentativo -ot, que se forman a partir de bases femeninas, y se observa su productividad.

Palabras clave: femenino peyorativo, derivación, sufijación, dialectología

1. Introducció

El concepte de “féminin péjoratif” ha estat poc estudiat en català, ni tan sols conceptualment.¹ L’estructura “féminin péjoratif”,² fent-ne la traducció corresponent, també s’ha fet servir en alguns idiomes (*feminine pejorative*), especialment amb finalitat reivindicativa, amb la voluntat de deixar constància de l’existència de sexisme en el llenguatge. Aquest darrer objectiu no és, però, malgrat les connotacions sociopsicolingüístiques o socioculturals que el fenomen pot tenir en català, el propòsit d’aquest treball, el qual es basa en arguments morfològics, com representa, en relació

¹ Bastardas (2000) va estudiar alguns dels mots que s’inclouen en aquest treball d’una manera més àmplia, i amb un objectiu diferent: “esbrinar si és possible de parlar de ‘substantius qualificadors de persona’ que no poden ser considerats com a adjectius substantivats, encara que presentin usos adjectivals, i que no ho són tampoc en virtut de metàfores o metonímies vives o per extensió del sentit recte” (Bastardas 2000: 17).

² Les seqüències “femení despectiu” o “femenino despectivo” també s’usen esporàdicament, però no per donar compte d’un fenomen sinó per indicar el valor semàntic o apreciatiu que un determinat terme pot tenir; per exemple, en castellà, *canalla*, *gentuza*, etc.; en català, *gentalla*, *gentussa*.

amb aquesta llengua, la presència de la marca de gènere femení *-a* en determinats mots. Coneguts els seus interessos sobre l'aplicació de la perspectiva de gènere en el llenguatge, aquest estudi es dedica amb tot afecte al col·lega i amic Ramón d'Andrés.

L'article descriu una sèrie de mots que es poden agrupar sota el concepte de "femení pejoratiu". La denominació estricta es documenta per primer cop en un breu article del lingüista Jacques Byck (Bucarest, 1897-1964), professor de la Universitat de Bucarest, titulat "Le féminin péjoratif. Exemples roumains", que es publicà el 1933 a la revista romanesa *Bulletin Linguistique*. Els articles dels dos primers volums d'aquesta publicació (1923-1933), ara difícils de localitzar, foren ressenyats succintament per Francesc de B. Moll l'any 1935 en el volum XVII del *Bolletí del diccionari de la llengua catalana* (BDLC), el qual extrapolà el concepte de femení pejoratiu que proposava Byck a diverses paraules catalanes que il·lustren el fenomen. Atesa la referència a Moll, els mots objecte d'aquest estudi s'han extret del *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), obra que té la peculiaritat, a diferència dels que inclou el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC2), que abraça termes dialectals i mots que, per les seves característiques més descriptives, no es troben inclosos en el darrer compendi lexicogràfic de caràcter normatiu. El DCVB també incorpora, en alguns casos, en les definicions o en l'apartat d'etimologia, certes informacions valoratives.

L'objectiu és, a més de definir el concepte de "femení pejoratiu", descriure una sèrie de mots de caràcter despectiu que il·lustren. A més, s'afegeix una llista de mots despectius acabats en *-ot*, que es formen a partir d'una base femenina.

2. El concepte de "féminin péjoratif"

Si hom hi pensa una mica, observa que hi ha mots catalans, com ara, i per posar uns exemples, *bandarra* i *panarra*, l'acabament dels quals *-arra*, malgrat que el terme es pot aplicar tant a un home com a una dona, acaba amb una vocal que es podria relacionar amb el morfema que constitueix en aquesta llengua la marca de femení: *-a*.

És cert que aquestes dues paraules comparteixen la forma de la terminació, però estructuralment són ben diferents: en el primer cas, es pot considerar un mot sencer;³ en el segon cas, es tracta d'un derivat de *pa*, resultat de la incorporació subsegüent del sufix *+arra* a la forma subjacent del terme (*pan+*). *Bandarra* és un substantiu que es pot aplicar tant a masculins com a femenins (cf. el significat que en dona el DIEC2 “m. i f. prostitut, prostituta”; “m. i f. brètol, brètola”); és el mateix que s'esdevé amb el substantiu i adjectiu *panarra*, que denota, com en altres mots que inclouen el mateix sufix, un comportament excessiu; en aquest cas, “que menja molt de pa”. Tots dos encaixarien, per tant, en la categoria de mots epicens, és a dir, els que designen de manera indistinta els individus masculins i femenins.

Moll, des del 1923, havia contribuït amb les seves recensions, com ho havia fet el seu mestre, Antoni M. Alcover, a redactar els apartats del BDLC destinats a la ressenyes de llibres, els quals rebien, en general, el títol de “Notes bibliogràfiques”. L'any 1933, havia prosseguit aquesta tasca, un cop traspassat el seu mentor, tot iniciant la segona etapa d'aquesta publicació, a la qual afegí el subtítol de “Revista de Lingüística, Folklore i Literatura”. En l'apartat “Notes bibliogràfiques” (p. 134-143), corresponent al tom XVII de l'any 1935, ressenya, entre altres publicacions els dos primers volums d'una revista romanesa: “*Bulletin Linguistique* publié par A. Rosetti. Faculté des Lettres de Bucarest. Laboratoire de Phonétique Experimentale. I-II (1923-1934)”. Heus ací el darrer paràgraf de la ressenya:

És curiós un curt article de J. Byck sobre *Le féminin péjoratif*, en què s'exposa i documenta el fet de l'existència de molts de noms romanesos que tenen terminació femenina amb valor pejorativa. És un fet que té relació evident amb el català i altres llengües: són molt nombrosos els noms catalans de forma femenina aplicats a expressar defectes de persones masculines; cf. els noms en *-eta* (*burleta*, *mofeta*, *afaneta*, *estafeta*, etc.) i tants d'altres epicens que en bona part han estat estudiats per L. Spitzer

³ D'origen incert. Coromines (1988: 1: 620-621) l'atribueix a “‘dona malendregada’, ‘barram, prostituta’, ‘home sense escrúpols’, mot exclusiu del català i del port. *bandarra*, on és també un terme del llenguatge pintoresc i abretolat, amb el sentit de ‘home desvagat i de vida irregular’: mot de formació incerta, probablement derivat paral·lelament, en tots dos idiomes, de mandra ‘peresa’, ‘persona abrutada o pobra d'esperit’, passant per un derivat **mandrarra*, reduït a **mandarra* i, amb dissimilació, *bandarra*. El DLC també l'incorpora: “m. y f. coloq. Sinvergüenza, frescales=. En el DCVB no s'esmenta la procedència etimològica del mot.

(*Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre*, Gènevè, 1921).⁴ En canvi, existeix el sufix pejoratiu *-ot* que s'aplica amb la forma masculina a noms primitius femenins (*un cadirot* = 'una cadira dolenta', *un taulot* = 'una taula vella o massa grossa', etc.), com el sufix castellà *-ón* (*un notición*, etc.), cosa que també es troba en certa manera en romanès, segons indica Byck (Moll 1935: 141).

Moll hi sap veure en el català el que Byck descriu per al romanès. Es tracta de la característica que aconsegueixen els mots que s'agrupen sota la denominació de "femení pejoratiu": "noms catalans de forma femenina aplicats a expressar defectes de persones masculines; cf. els noms en *-eta* (*burleta*, *mofeta*, *afaneta*, *estafeta*, etc.)"; es tracta, doncs, de mots epicens.

Un altre cas que Moll també esmenta i que s'analitzarà en aquest treball, juntament amb altres formes derivades, és "el sufix pejoratiu *-ot* que s'aplica amb la forma masculina a noms primitius femenins (*un cadirot* = 'una cadira dolenta', *un taulot* = 'una taula vella o massa grossa', etc.)". Moll (1991: 134), en relació amb la formació del gènere, indica: "Per a formar masculins derivats de femenins, s'aplica a aquest el sufix *-ot*: *bruixa bruixot*; *dida didot*; *merla merlot*; *PERDICE perdiu*, **PERDICOTTU perdigot*". De fet, de manera residual, com es comprovarà més endavant, també s'hi poden aplicar altres sufixos, sobretot per formar derivats masculins pejoratius. Més endavant, en referir-se a la formació de mots, Moll (1991: 195) i al·ludint novament al sufix nominal de caràcter inicialment augmentatiu *-ot*, explica:

El sentit pejoratiu té major grau en mots com *carnot*, *donota*, *gentota*, *lladregot*, *ninot*, *riota*. Aquest sufix és susceptible d'aplicar-se en la forma masculina a un primitiu femení, com ara *casot* (de *casa*), *cuixot* (de *cuixa*), especialment per a formar mots masculins sobre els corresponents femenins: *aligot*, *bruixot*, *didot*, *guatlilot*, *guillot*, *perdigot*. S'uneix amb uns altres sufixos per reforçar-ne el sentit augmentatiu, amb les formes *-arrot* (*caparrot*), *-arràs* (*pitarràs*, *donarrassa*), etcètera.

Pel que fa al primer grup, són ben coneguts els mots *burleta* i *mofeta*, que es poden assignar tant al gènere masculí com al femení, el primer amb el significat

⁴ Es refereix a l'extens article "Die epizönen Nomina auf *-a(s)* in den Iberischen Sprachen".

d'‘aquell que fa burla’ i el segon designant ‘aquell que es mofa’, i que deriven, respectivament, dels verbs *burlar* i *mofar*, amb l'adjunció del sufix *-eta*, inicialment de caràcter diminutiu. És interessant el comentari que Moll fa en l'apartat d'etimologia de l'entrada *mofeta*: “derivat de *mofar* amb el sufix *-eta* que serveix per a formar noms d'agent, sobretot tractant-se d'accions dolentes o poc recomanables (cf. *espieta*, *burleta*, etc.)”. Aquesta observació també apareix en altres entrades del DCVB que presenten les mateixes característiques (cf. els comentaris dels lemes *acueta*, *demaneta*, *emborbolleta*, *fumeta*). En els exemples, s'ha al·ludit al mot *espieta*, que designa “el qui espia”. El derivat *estafeta*, per la seva banda, és un mot usat a Mallorca i a Menorca, que s'atribueix a una “[p]ersona informal, que procura enganyar i estafar”. Com es podrà comprovar, dialectalment, els mots femenins pejoratius tenen una presència prou significativa des d'un punt de vista quantitatiu.

En el segon grup, que incorpora paraules masculines que afegeixen el sufix despectiu *-ot* a bases femenines, també es podrien incloure derivats com ara *sabatot*, que no sols defineix una “[s]abata vell o dolenta”, sinó que, figuradament, designa una “[p]ersona beneitota, curta d'enteniment”, o *casot*, que significa, d'acord amb el DCVB, a la zona oriental peninsular del català, “casa petita i dolenta”, però a Mallorca i a Menorca, “casa gran i dolenta”.⁵ Malgrat la diferència en les dimensions, que atorga dialectalment el sufix *-ot*, ambdues definicions comparteixen el valor pejoratiu.

D'altra banda, pel que fa a les denominacions, cal identificar el concepte pejoratiu⁶ amb el de despectiu,⁷ ambdós amb el valor de menyspreu o de consideració desfavorable, com fa el *Diccionari de lingüística*, d'on es reproduïxen les definicions que consten en les notes 6 i 7. Els autors del DCVB utilitzen majoritàriament el terme “pejoratiu” en tractar-se de mots sufixats, mentre que usen “despectiu” no sols amb termes sufixats sinó també amb paraules, expressions o compostos (*botifler*,

⁵ Moll (1991: 195) explica el valor variable del sufix *-ot* d'una manera més extensa: “En el català nord-oriental aquest sufix té significació diminutiu-pejorativa (*una casota* hi vol dir “una casa petita i dolenta”); a la resta del territori català té valor augmentatiu amb algun matís pejoratiu (*una casota* serà una casa gran i amb quelcom de desagradable)”.

⁶ “Despectiu”.

⁷ “Mot derivat que afig un matís de menyspreu al significat del mot primitiu. Per exemple, *politicastre*. També s'anomena *pejoratiu*”.

caravinagre, embrutapapers, franxuti, picaplets). Actualment és més habitual l'ús del mot "despectiu" i no pas "pejoratiu", sobretot en parlar de processos de derivació. Cf. la *Gramàtica* de l'IEC (2016: 393), que denomina 'despectius' els sufixos d'aquestes característiques, d'acord amb l'apreciació afectiva.

Hi ha, certament, mots que tenen semànticament una càrrega despectiva, com ara *caganiu, pelacanyes, sòmines, penques, galtes, tanoca* o *pòtol*, tots, llevat del darrer, segons els diccionaris, són epicens, i alguns són plurals de formes femenines; i hi ha sufixos despectius o pejoratius, com ara *-alla* (*faram: faramalla, gent: gentalla*); *-arro* (*animal: animalarro*) / *-arra* (*dent: dentarra*), augmentatius que compten amb un matís pejoratiu; *-ot* (*cap: cabot*) / *-ota* (*mà: manota*), *astre* / *-astra* (*còmic: comicastre / comicastra, poeta: poetastra / poetastra*); *-ús* / *-ussa* (*palla: pallús / carn: carnussa*), *-atxo* / *-atxa* (*home: homenatxo / lletra: lletratxa*), *-utxo* / *-utxa* (*paper: paperutxo / beata: beatutxa*), *-um* (*greix: greixum*), que molt sovint adopten un caràcter valoratiu i intensiu. Aquest treball examina els mots resultants dels processos de derivació que a compleixen la característica que Moll assenyalava: noms catalans de forma femenina que expressen defectes de persones masculines. Cal fer constar, però, que la qüestió no és nova. Spitzer (1921: 83 i ss.) ofereix força exemples, extrets dels treballs de Federico Hanssen, de Leite de Vasconcelos, de Rufino José Cuervo i d'altres autors, de paraules acabades en *-a* en espanyol (*canalla, machaca*) i en portuguès (*bèsta, canalha; carretas: homem torto da pernas; arotas: mentiroso*) que expressen insults o debilitats.

D'acord amb les observacions de Moll, el femení pejoratiu seria, doncs, un mot, que pot ser el resultat d'un procés de derivació, la forma femenina del qual s'aplica per expressar defectes de persones masculines. Una part poden ser mots epicens, que són els que es descriuran en aquest treball. Una altra qüestió, com a fenomen invers, citada per Moll, i que també s'examinarà, fa referència a les formes masculines despectives derivades que provenen de bases femenines.

A continuació s'analitzarà la inclusió dels mots pejoratius, en general, i dels anomenats femenins pejoratius, en particular, juntament amb els derivats en *-ot*, en el DCVB.

3. La presència dels mots pejoratius i del femení pejoratiu en el DCVB

3.1 Els mots pejoratius

El DCVB inclou, òbviament, un bon nombre de mots i d'expressions⁸ amb valor pejoratiu o despectiu. En general, en fer-ne la definició, es declara aquest valor, cosa que el diferencia del DIEC, en el qual les definicions pretenen de ser, en general, neutres;⁹ és el cas, per exemple, de *faramalla*, *gruada* o *llabrot*:

	DCVB	DIEC2
<i>faramalla</i>	1. Conjunt nombrós de persones o animals (dit en to despectiu, significant que són dolents, o inútils, danyosos, insignificants, etc.)	1. Conjunt de coses de certa aparença però de poca importància.
<i>gruada</i>	2. Colla de gent que van plegats (en sentit despectiu) (Fabra Dicc. Gen.).	2. Colla de gent que van plegats.
<i>llabrot</i>	1. Llavi, i especialment llavi gros o designat en to despectiu (Empordà, Garrotxa, Tarr.).	1. Llavi.

Sovint es combinen en certs derivats els valors augmentatiu o diminutiu amb el despectiu. És el cas, per exemple, de *cossarro*: “m. augm. i despectiu de *cos* (Lluçanès, Garrigues, Mall., Men.)” o *carussa*: “derivat de *cara* amb el sufix pejoratiu-diminutiu *-ús*”.

El DCVB incorpora també mots despectius que inclouen una informació addicional sobre el significat en relació amb l'ús dialectal que se'n fa. És el cas, per exemple, del mot *gent*; així, d'acord amb aquest diccionari, “en valencià modern, *gent* té un matís despectiu, i en no voler expressar menyspreu es prefereix dir *persones* en

⁸ Vegeu, per exemple, *Món de mones* (s.v. *món*), *Enviar a pastar fang* (s.v. *pastar*) o *A casa d'En Mussol, sa dona fa lo que vol* (s.v. *mussol*).

⁹ Vegeu-hi, per contra, la definició de *gavatx*: “Francès, dit despectivament”.

lloc de *gent*". S'utilitza, doncs, per evitar el matís despectiu, el mot *personal*, "[p]úblic en general". I també es comenta, en aquest sentit, l'expressió *fer-se gran*, en el sentit de 'créixer': "A València es diu només de les plantes i dels animals; dir-ho de les persones es considera despectiu".

Els termes despectius, en el DCVB, s'adrecen a múltiples destinataris. Es poden aplicar, per exemple, als habitants d'alguns indrets. Així, a més del sentit estricte de *botifler*, els pobles veïns denominen amb aquest terme els habitants de Manlleu (que eren partidaris de Felip V durant la guerra de Successió) i als de Cervera; *crema-rucs* es diu dels habitants de Boí; *nyerro*, s'aplica als de Santa Cristina d'Aro.

D'altra banda, certs oficis són més proclius a merèixer termes despectius: l'escrivent d'oficina (*cagatinta*, *embrutapapers*, *pixatinters*); el pagès (*braguer*,¹⁰ a Ciutadella; *galet*,¹¹ a Sant Feliu de Codines i Terrassa; *llauricio*,¹² en valencià; *parrac*,¹³ a Igualada, Valls, València; i també: "Els de la ciutat anomenen *parracs* els pagesos de l'horta o dels camps veïns"; *xafaterrossos*); la cuinera (*bufafocs*); la criada (*criadussa*, a Mallorca) o la minyona (*raspa*); el sabater (*sabateret*, *sabateró*; o *tirantinyol* a Perpinyà); sense oblidar tampoc les denominacions de les forces fàctiques: al capellà (*corb*; *capellustre*, en valencià), al jutge (*jutgetó*), al mestre (*mestrinyol*), al professor (*professoretxo*), al carrabiner (*caravinagre*, Barcelona i Balears), al guàrdia civil (*civilutxo*), al municipal (*monocipal*, en valencià), a l'advocat (*picaplets*), al militar (*militronxo*) o al soldat (*sorge*).¹⁴

Altres mots despectius s'apliquen a col·lectivitats; per exemple, a un grup o conjunt de persones (*adregat*,¹⁵ *agregat*,¹⁶ *cloca*,¹⁷ *comparsa*),¹⁸ a una multitud de burgesos (*burguessalla*), de francesos (*francesalla*), de moliners (*molineralla*); de

¹⁰ "Pagès, home de camp (Ciutadella). El nom de *braguer* és despectiu".

¹¹ "fig. Pagesot, terrassà, en to despectiu".

¹² "Llaurador, persona rústica (val.). El mot *llauricio* té un matís de significat despectiu".

¹³ "Pagès, en sentit despectiu".

¹⁴ "Soldat (en llenguatge despectiu)". Spitzer (1921: 178) recull també *sorja*, que alterna amb *sorge*, amb el significat de 'murri, dolent, astut', extret de Volart (1914: 57).

¹⁵ "Colla de gent (en sentit despectiu). «Quin adregat de ximpls!» (Vilafranca del Penedès)".

¹⁶ "Conjunt de persones o coses (ho diuen despectivament)".

¹⁷ "Conjunt de gent (generalment en sentit despectiu)".

¹⁸ "Multitud de persones (generalment en sentit despectiu) (Menorca)".

muricians ('[c]onjunt de muricians, especialment en sentit despectiu'), *valencianalla* ('[m]ultitud de valencians (es diu en to despectiu)') (observem en aquests darrers termes l'ús general del sufix *-alla*). Certs sufixos amb sentit despectiu s'apliquen a accions pròpies d'alguns gentilicis: *-ada*: *castellanada* ('[a]cció pròpia de castellans (generalment en sentit despectiu)'); *francesada* ('[a]cció pròpia de francesos (especialment en sentit despectiu)'); *murcianada* ('[m]ultitud de muricians; acció pròpia de muricians (especialment en sentit despectiu)').

El cap, com a part de cos, s'associa igualment a un bon nombre de termes despectius: *cabota*, *carabassa* (a València i les Balears), *carabassot* (Empordà, Garrotxa, Mallorca, Menorca), *meló* o *tudossa*¹⁹ (Mallorca, Menorca). També es poden atribuir valoracions pejoratives al cos, en general, *cossarro* (al Lluçanès, Garrigues, Mallorca, Menorca), on el valor despectiu s'associa amb el d'augmentatiu.

En el DCVB, diversos termes negatius o desfavorables s'apliquen exclusivament a les dones: *fardassa* ('[d]ona grossa i malgirbada'), *ranxo* ('[d]ona (en to despectiu, en l'argot barceloní)'), *vaca serrana* ("es diu com a nom despectiu a les dones brutes o grosseres" (Empordà), *carxofanda* ("[d]ona curta d'enteniment, que diu o fa bestieses" (Ciutadella), *gaitota* ("[d]ona que sempre remuga (Tarragona)"). Aquest ús, però, no és privatiu d'aquest gènere i la denominació pejorativa també es pot trobar atribuïda als homes: *asoti* ("home molt estúpid", a Ciutadella); *escopeter* ("en to despectiu) Home insignificant, menyspreable (Mallorca)"); *esplugabou* ("fig., aplicat despectivament a certs homes galants"); *hipoteca* ("[h]ome petit (mallorquí). Es diu en to despectiu"), *marron* ("despectiu que s'aplica als homes inútils o que fan nosa", a Manacor)); *nyoca* ("[h]ome menyspreable, en llenguatge d'argot"). Cal destacar que, com s'assenyala a Perea (2018a), les definicions relacionades amb "home" i amb "dona", en el DCVB, no tenen cap finalitat sexista, sinó que reflecteixen l'ús real i es limiten a reproduir les respostes als qüestionaris que Alcover i Moll van efectuar *in situ* o van enviar-los els corresponents que hi col·laboraven. De fet, les formes masculines són numèricament superiors a les femenines, tant amb significats positius, referint-se a qualitats

¹⁹ "Cap de persona, en sentit una mica despectiu; especialment, El cap com a centre de l'enteniment".

humanes, com negatius, destacant-ne tant la poca intel·ligència com la mala conducta moral.

A més, en relació amb la derivació, certs sufixos tenen un clar valor pejoratiu. A les Balears destaquen: *-etxo / -etxa: aficionadetxo < aficionat / catedraletxa < catedral; ametxo < amo; -atxo / -etxa: abratxo < arbre (a Eivissa) / donatxa < dona; -utxo / -utxa: beatutxo < beat / lletrutxa < lletra*. Alguns es poden aplicar també, amb una certa freqüència als noms propis: *Ainesota < Ainès; Ainota, Ainot; Francinota, Francinot < Francina*. Alguns estarien compresos en el grup dels sufixos intensiu (vegeu Perea 2018b).

3.2 El femení pejoratiu

El DCVB inclou una sèrie de mots amb valor pejoratiu, que presenten característiques diverses: a) verbs que incorporen un sufix pejoratiu: *-us: apanyussar < apanyar*; b) substantius que incorporen un sufix pejoratiu: *-arro: cagarro < cagar*. Ens interessen, però, els que descrivia Moll en la seva ressenya: a) mots epicens la forma femenina dels quals expressa defectes de persones masculines; b) mots masculins que contenen el sufix pejoratiu *-ot* que provenen de bases femenines.

3.2.1 Els mots epicens amb forma femenina

Bastardas (2000: 22-45), basant-se en l'article d'Spitzer (1921), que Moll cita, fa referència als "substantius femenins que esdevenen masculins i plurals femenins que esdevenen singulars masculins" quan en sentit figurat s'apliquen a l'home; i examina una sèrie de mots femenins, provinents de diversos dialectes, que esdevenen masculins (en algun cas són epicens) i que no van acompanyats habitualment d'adjectius, com ara *banya* (DCVB: "*m. i f. Persona caparruda, mala de convèncer o de fer mudar d'idea (Mall.) (Palma, Manacor, etc.)*"); *barra* (DIEC2: "*m. Home que té barra, que és barrut*"); *galtes* (DIEC2: "*m. i f. Persona que té molta barra, que és molt*

desvergonyida”); *penques* (DIEC2: “*m. i f.* Persona que té molta barra, moltes penques”); *manotes* (DCVB: “*m. i adj.* Home que treballa o maneja les coses grosserament, sense traça (Mall.)”); *calces* (DCVB: “*m. vg.*: home que deixa dominar, especialment per sa muller (Cat.)”); etc.

Prenent els exemples de Moll com a referència, els mots epicens que són el resultat d’un procés de derivació solen estar formats amb el sufix *-eta*. A més d’*estafeta* (< *estafa*), citat més amunt, que s’aplica a una “[p]ersona informal, que procura enganyar i estafar”, el DCVB inclou altres mots epicens, provinents de diferents indrets, formats amb el mateix sufix:

acueta (< *acuar*)²⁰ “Delator; qui acua o descobreix faltes d’altri (Campos)”;

burxeta (< *burxar*) “Home²¹ que insisteix molestosament en una cosa o que s’agrada de xerrar dels altres i posar renyines entre la gent (Pla de Barcelona)”;

demaneta (< *demanar*) “Pidolaire; el qui demana molt, o amb insistència, importunant (Lluçanès)”;

emborbolleta (< *emborbellar*) “Embolicaire, enganyador (Lluçanès)”;

fresseta (< *fressa*) “Persona bellugadissa i aficadissa, que es mou molt i es fica allà on no caldria”;

fumeta < (*fúmer-se* ‘burlar-se’) “Burleta; afectat de burlar-se dels altres (Empordà, Vallès, Camp de Tarragona)”;

tinyeta (< *tinya*), amb tres significats, tots tres negatius: “1. Lladre astut, que roba amb manya, amb dissimulació. || 2. Persona astuta i egoista, que va a la seva. || 3. Persona carregosa, que cansa amb la seva insistència (Empordà)”.

Cal destacar, però, que hi ha altres mots epicens que presenten formalment aquesta terminació que no són, però, fruit de processos de derivació; és el cas, per exemple, de *proxeneta* o *xueta*.

També es poden afegir en aquest grup els mots següents, que són atribuïbles tant al masculí com al femení, paral·lels al derivat *panarra*:

²⁰ D’*acusar*, per la pèrdua de -s-.

²¹ Malgrat que el DCVB considera el mot masculí, actualment també es podria aplicar a una forma femenina.

beuarra (< *beure*): m. i f. “Qui beu molt” (Solsona, DCVB) / “Bevedor” (DIEC2);

gratussa (< *gratar* amb el sufix despectiu *-ussa*): m. i f. “Persona pausada en el treball (Olot)”.

Altres solucions es poden aplicar a formes col·lectives, com ara *gent*, o *canalla* (en el sentit de “mainada, conjunt d’infants):

gentussa: “gentalla. Gent dolenta o baixa, menyspreable”;

canallussa: “f. peyor. per *canalla*. Conjunt de nens entremaliats (Penedès). «Aquesta canallussa tot ho embruta»”.

3.2.2 Mots masculins derivats de bases femenines que presenten el sufix *-ot*

A més d’altres mots despectius que incorporen el sufix *-ot* a bases masculines (*agressot*: “Raïm petit i dolent que els veremadors deixen sense collir” [despectiu de *agràs*], *botxot*: “Molt estúpid o grosser d’enteniment (Mall.)” [derivat pejoratiu de *boig*], *carallot*: “Home curt d’enteniment, beneïtot (or., occ.)” [derivat pejoratiu de *carall*]), *casalot*: “Casa vella i ruïnosa” (or., occ.) [derivat pejoratiu de *casa*]), o a verbs (*esgarriot*: “Esgarriacries” (Valls) [derivat pejoratiu de *esgarriar*]), el DCVB incorpora també diversos derivats masculins pejoratius que provenen de formes femenines. Les que tenen una càrrega despectiva, en general amb un matís augmentatiu, són: *arnot* (< *arna*), *casot* (< *casa*), *castanyot* (< *castanya*), *cuixot* (< *cuixa*), *colot* (< *col*), *dallot* (< *dalla*), *esquellot* (< *esquella*), *ferradot* (< *ferrada*), *falziot* (< *falzia*), *llengot* (< *llengua*), *pedrot* (< *pedra*).

Altres derivats adopten, a més, significats despectius específics que s’atribueixen a mots masculins siguin humans o no:

banyot (< *banya*): “Banya encara petita (Empordà)”;

bruixot (< *bruixa*): “Home lleig i malgarbat, d’aspecte repulsiu”;

carabassot (< *carabassa*) “Persona molt curta d’enteniment, que té el cap molt clos (Lluçanès, Almudaina, Mallorca, Menorca)”;

espigot (*espiga*) “Espiga petita o mal granada (Pineda, Horta de València)”;

garsot (< *garsa*) “home avarut” (Castellbò);

flessot (< *flessa* = desfressa, Mallorca) “Home desfressat (Llombards)”;

llocot (< *lloca*) “Home engorronit, que no es mou de la vora del foc, de casa seva, etc., i que no va de feina”;

monot (< *mona*) “Beneitot” (Empordà);

pallot (< *palla*) “Palla dolenta; rebuig de la palla (Solsona, Urgell, Segarra)”.

El DIEC2 incorpora també *cuot* (< *cua*): “caganiu”, que no es troba en el DCVB amb aquest significat.

Excepcionalment, *-ot* es pot aplicar a una base femenina, resultant una solució formalment masculina: *un donot* (< *dona*) “*m. augm.* i *pejor.* de *dona* (Lleida, Organyà); *cast. mujerona*. «Allò és un donot!»”. El derivat també està documentat, amb el mateix significat, en eivissenc (Moll 1957: 357).

Altres mots derivats masculins es podrien incorporar en aquesta categoria, malgrat que presenten sufixos diferents (*-assa* (augmentatiu, en plural), *-eta*, *-ús*, *-all*, *-ica*), malgrat que tenen poca rendibilitat; és el cas dels termes següents:

bragasses: “home descuidat i fluix, sense energia (Catalunya, València)” [derivat pejoratiu de *bragues*];

calçasses: “Home mancat d’energia, que es deixa dominar per altres, especialment per sa muller” [augmentatiu pejoratiu de *calces*];

sabatasses (< *sabata*): “Beneitot, estúpid (Garrotxa, Vallès)”;

coseta (< *cosa*): “Home efeminat, aficionat a posar-se en coses pròpies de les dones (Empordà, Barc.). S’usa molt com a masculí: «És un coseta»”;

doneta (< *dona*): “Home efeminat (oriental, occidental, valencià, balear). «Tu no ets un home, ets un doneta!»”.

marieta (< *Maria*): “Efeminat”;²²

mestresseta (< *mestressa*): “Home efeminat, que té gestos o actituds més pròpies de dona que d’home (Mallorca)”;

²² Vegeu també el mot masculí *mieta* (forma reduïda de *Marieta*), amb el significat de “Home pusil·lànim o mancat d’energia”, que prové, com indica Spitzer (1921: 88), del diccionari Amengual (1858-1878).

faldilleta (< *faldilla*): “Home efeminat (Empordà)” || “Home faldiller (Barcelona)”;

faldetes (< *falda*): “Home efeminat (Mallorca). «No l'escoltis an aquest, que és un faldetes!»”;

pallús (< *palla*) “Beneïtot, curt d’enteniment’ (existeix, però, el femení *pallussa*);

figall (< *figa*) “Figa petita, seca i badada, que per la seva qualitat es destina a usos inferiors, com a la confecció de pa de figues (Fraga)”;

donica < *dona* “Home efeminat (Olot)”;

En aquest darrer cas, Moll hi ha atorga un valor diminutiu, però, com en altres derivats amb el significat d’“home efeminat”, el valor és clarament despectiu. D’altra banda, cal destacar l’abundància de formes sinònimes que presenta aquest concepte,²³ provinents de diversos indrets.

3.2.3 Altres casos

El DCVB fa notar que termes amb valor indefinit referits a persones indeterminades, com ara *fulano* (*fulà*), *individu*, *tio* o *tipus*, poden adoptar, en la parla col·loquial, un valor o un matís despectiu. Aquest valor pejoratiu s’accentua en les formes femenines, com ara el castellanisme *fulana* (que pot adoptar encara el valor semàntic de ‘amant’, segons el DCVB, o de “prostituta”, segons l’accepció pejorativa del DLE), *individua*, *tia*, *tipa* (no normatiu, però que s’usa vulgarment).

Tot existint *puto* amb significats diversos (“1. ant. Sodomita. || 2. Astut, hipòcrita, ple de malvolença dissimulada (val.). || 3. Malfeiner (men.)”), el mot *puta*, amb valor adjectival, segons el DCVB, és un “despectiu que s’aplica a tota mena de persones o coses per expressar la seva condició de dolentes, perilloses, difícils, etc. «Fa un temps molt puta»: un temps molt dolent. «No et fiïs d’aquest home, que és molt

²³ Vegeu a Molina Díaz (2014), per al castellà, aplicat als diccionaris de la Real Academia Española, l’estudi dels mots que al·ludeixen a l’homosexualitat.

puta»: que és molt astut, o traïdor, o perillós per qualsevol concepte”.²⁴ No n’indica el gènere però tots els exemples són masculins.

4. Conclusions

Adoptant el criteri de Moll, el femení pejoratiu es pot definir com un mot, que pot ser el resultat d’un procés de derivació, la forma femenina del qual expressa defectes de persones masculines. D’altra banda, per bé que no es tracta d’un femení pejoratiu, ja que és una mostra del fenomen invers, cal destacar la proclivitat que té el català de crear formes derivatives despectives masculines, especialment amb l’adjunció del sufix *-ot*, i, escadusserament amb altres sufixos, que provenen de bases femenines.

L’objectiu d’aquest treball ha estat extreure del DCVB els mots que s’adeqüen a aquestes dues característiques i s’ha vist que el català era prou productiu quantitativament, amb les limitacions òbvies (amb freqüència de tipus dialectal i sovint de caràcter col·loquial), per expressar ambdues. Des d’aquesta perspectiva, cal destacar el valor i la riquesa d’aquest repertori lexicogràfic com a font d’informació associada a la formació de mots, especialment pel que fa al seu caràcter diatòpic. S’ha de tenir present que una bona part dels termes que s’han fet constar en aquest treball són absents del DIEC2.

És necessari de tenir en compte, doncs, la riquesa de la variació lingüística de caràcter geogràfic en els resultats dels processos derivatius, atès que hi ha sufixos que s’usen més en unes zones dialectals que en d’altres. És ben sabut, per exemple, que l’ús dels diminutius és més freqüent en valencià que en altres varietats. I, en relació amb la sufixació, hi ha formes sufixals més pròpies de determinats indrets. Així, l’ús dels sufixos pejoratius derivats del mot col·lectiu *gent* poden variar d’acord amb la procedència geogràfica dels parlants (*-ola*, *-alla*, *-ussa*). Si el valencià, en general,

²⁴ El DIEC defineix *puta* en la segona accepció: “pop. Murri 2. *El molt puta em va deixar penjat amb un deute de deu milions*”; i el fa també masculí.

optaria per *gentola*, el balear s'inclinaria per *gentalla*, mentre que el català oriental i occidental, usaria majoritàriament *gentussa*. De fet, en aquest cas, tant per al DIEC com per al DCVB, *gentola* i *gentussa* remetent, en la definició, a *gentalla* "Gent de baixa estofa, de la pitjor mena".

Una qüestió que, per qüestions d'espai, ha romàs al marge d'aquest treball és la formació de compostos, que acaben en *-a* i són epicens: *poca-alatxa*, *coixcama*, *pocavergonya*, *pocapena*, *poca-solta*, *malànima*, *ploramiques*, *somiatruites*, etc., en què la base nominal és igualment un mot femení. També s'han omès les referències al discurs ideològic que hi pot haver darrere el gènere gramatical. Tant Spitzer (1921) com Mathieu (2017) citen un article de De la Grasserie (1904) que conjectura les diferències, des d'un punt de vista ideològic, psicològic i social, que existeixen entre el gènere masculí i el gènere femení. Heus ací un breu, però significatiu, fragment, que potser no és del gust de tothom:

Ce principe directeur consiste en ce que le masculin est considéré comme supérieur au féminin ; cette idée est conforme à l'état social qui a toujours été dans ce sens... Les deux genres se hiérarchisent donc entre eux. D'ailleurs à la masculinité s'attache une idée de force, de cruauté, de courage ; à la féminité une idée de faiblesse, de pitié et d'asservissement... Cependant ces critères sont un peu superficiels et si l'on s'avance dans l'évolution, ils deviennent trop grossiers et on en adopte souvent un qui est plus profond et plus exact. Le masculin et le féminin ne se distinguent pas seulement l'un de l'autre par ces différences en bloc de grandeur ou de petitesse, de force ou de faiblesse mais d'une manière plus topique par la différence en soi de l'élément male et de l'autre. En pure Physiologie, l'homme et la femme jouent un rôle différent dans la génération, le premier un rôle actif, la seconde un rôle passif, pour ainsi dire ; le premier fournit la vie, la seconde la reçoit et lui prépare un espace de développement et d'aliment ; le premier est intensif, la seconde extensif. *Mens agit at molem* ; cette distinction des anciens entre l'esprit et la matière caractérise bien la différence de ces rôles. En français... le féminin indique une idée vague, indéterminée, abstraite, tandis que le masculin est la marque d'une idée nette, précise, concrète et très déterminée ; il en résulte que la signification du féminin est beaucoup plus large que l'autre.

Bastardas (2000: 60), per la seva banda, esmenta l'existència de certes qüestions sociolingüístiques —en les quals, però, no hi creu gaire— per explicar l'ús de formes

femenines pejoratives en masculí: “també es podria dir que, atès que la llengua reflecteix una societat masclista, el manteniment del gènere femení del substantiu originari quan s’aplica a un home subratlla el caràcter pejoratiu del terme”. Caldria cercar, doncs, des d’una perspectiva més àmplia, les causes generals de la creació de derivatius femenins que s’apliquen als masculins, però aquest és un tema d’un altre treball.

En darrer terme, Moll constata en la seva citació que, en castellà, el sufix apreciativ-augmentatiu *-ón* també té la facultat de crear formes derivatives masculines que provenen de bases femenines. L’exemple *notición*, ofert per Moll per a aquest cas, potser a hores d’ara no seria gaire encertat, ja que té més aviat el sentit de notícia extraordinària. El cert, però, és que el sufix *-ón*, a més del valor augmentatiu, pot tenir en alguns casos (cf. *Nueva gramática de la lengua española* 2010: 170) una connotació positiva (*fortunón, películón*), despectiva (*barrigón, cabezón*) o neutra (*problemón, nubarrón*). No sé si en asturià existeix un femení pejoratiu o hi ha un determinat sufix que, en adjuntar-se a bases femenines, pot donar lloc a masculins despectius. Potser l’amic Ramón d’Andrés ens ho podria aclarir.

Referències

- ALCOVER, Antoni M. & Francesc de B. MOLL (1962-1968) *Diccionari català-valencià-balear*, Palma: Moll. <<https://dcvb.iec.cat/>> [19/06/2024].
- AMENGUAL, Juan José (1858-1878) *Nuevo Diccionario Mallorquín-Castellano-Latín*, Palma: Imprenta i Librería de Juan Colomar.
- BASTARDAS, JOAN (2000) *Substantius usats en sentit figurat com a qualificadors de persona*, Barcelona: Societat Catalana de Llengua i Literatura.
- BYCK, Jacques (1933) “Le féminin péjoratif. Exemples roumains”, *Bulletin Linguistique*, II, 50.
- COROMINES, Joan (1988-2001) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DELCL), Barcelona: Curial, 10 vols.
- GRASSERIE, R., de la (1904) “De l’expression de l’idée de sexualité dans le langage”, *Revue philosophique de la France et de l’étranger*, 58, 225-246.

- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2016) "La derivació per sufixació. La derivació sense afixos derivatius", *Gramàtica de la llengua catalana* (GIEC), Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 389-419.
- MATHIEU, Cécile (2017) "La sexuisemblance : théorie, discours et actualité", *Semen* [en línia], 43 | 2017, mis en ligne le 29 mai 2018, consulté le 18 avril 2024. <<http://journals.openedition.org/semen/10723>> [19/06/2024].
- MOLINA DÍAZ, Francisco (2014) "La homosexualidad en la Real Academia Española. Análisis de su tratamiento en la lexicografía académica", *Ambigua, Revista de Investigaciones sobre Género y Estudios Culturales*, 1, 121-132.
- MOLL, Aina (1957) "Sufijos nominales y adjetivales en ibicenco", *Revista de Filología Española*, 41 (1/4), 341-371.
- MOLL, Francesc de B. (1935) "Notes bibliogràfiques", *Bolletí del diccionari de la llengua catalana*, XVII, 134-143.
- MOLL, Francesc de B. (1991) *Gramàtica històrica catalana*, València: Universitat de València.
- PEREA, Maria-Pilar (2018a) "Sexismo y marcas de género en el *Diccionari català-valencià-balear*", Anna-Susan Franke & Vicente Álvarez Vives (ed.), *Romaniae Pontes. Beiträge zur Sprache in der Gallo- und Iberoromania*, Berlin: Peter Lang, 143-160.
- PEREA, Maria-Pilar (2018b) "Els sufixos intensius en el *Diccionari català-valencià-balear*", *Estudios de Lingüística del Español*, 39, 213-239. <<https://infoling.org/elies/39/elies39-12.pdf>> [19/06/2024].
- PÉREZ SALDANYA, Manuel *et al.* (2022) *Diccionari de lingüística*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua - Termcat.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2023) *Diccionario de la lengua española* (DLE) (2014), [en línia] <<https://dle.rae.es/>>
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2010) *Nueva gramática de la lengua española*, Madrid: Espasa.
- SPITZER, Leo (1921) "Die epizönen Nomina auf -a(s) in den Iberischen Sprachen", dins E. Gamillscheg & L. Spitzer (ed.), *Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre*, Gèneve: Leo S. Olschki, 81-182.
- VOLART, R. (1914) "Veus del català de Cerdanya", *Butlletí de dialectologia catalana*, II, 50-57.